

üzerine Ebezâde meşihatten azledilmiş, Atâullah Efendi sadrazamla birlikte huzura çağrılarak şeyhülislâmlık görevi ona verilmiş (14 Mart 1713) ve kendisine özel şeyhülislâmlık elbisesi "ferve-i beyzâ" giydirilmişti (*Nusretnâme*, II/2, s. 294-295).

Bu görevde iken önce Bolu, Mihaliç, Edincik bir süre sonra da Maraş ve Arnavut Belgradı kendisine arpalık olarak verildi. Şeyhülislâmlığı sırasında ilmiye sınıfının tayinlerinde usulsüzlük ve yolsuzluklar yapıldığı iddiaları üzerine devrin sadrazamı Şehid Ali Paşa meseleyi gizlice araştırdı, yaşlı şeyhülislâmın bu konuda ihmalkâr davrandığı ve kusurlu olduğu anlaşılınca iki ay yedi gün sonra, 20 Mayıs 1713'te azledildi. Görevden ayrıldığında Maraş arpalığı kendisinden alındı. Rumelihisarı'ndaki evinde kendisini ziyarete gelenlerin yanında bazı devlet büyüklerini çekiştirmesi üzerine III. Ahmed'den alınan bir fermanla Sinop'a sürülmesi kararlaştırıldı. Yola çıktıktan sonra hava muhalefeti yüzünden Kefken Limanı yakınında gemisinin kayaya vurup parçalandığı, kendisinin büyük güçlüklerle kıyıya çıkarak oradan arpalığı olan Bolu'ya gittiği haberi Divân-ı Hümâyûn'a ulaşınca Bolu'da oturmasına izin verildi. 2 Ağustos 1715'te orada vefat etti. Mezarı Bolu'da Şemsi Paşa Camii haziresindedir.

İslâm hukukunda derin bilgi sahibi olan Atâullah Efendi'nin bu sebeple üç defa getirildiği fetva eminliği sırasında en zor meseleleri bile vukufia hallettiği kaynaklarda belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Silâhdar, *Nusretnâme* (haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1969, II/2, s. 212, 218, 232, 238, 294-295, 306, 310, 315, 317, 324-326; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, II, 372-374; Râşid, *Târih*, III, 131, 154, 209, 236; IV, 6, 22-23; *Devhatü'l-meşâ'ih*, s. 82; *Sicill-i Osmânî*, III, 475-476; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 501; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 459-460; Orhan F. Köprülü, "İlm-i Nücûma Âid Bir Risalenin Tarihî Kaynak Olarak Ehemmiyeti", *TD*, sy. 2 (1950), s. 313-314.

MEHMET İPŞİRLİ

ATÂULLAH MEHMED EFENDİ, Dürrizâde

(bk. DÜRRİZÂDE
MEHMED ATÂULLAH EFENDİ).

ATÂULLAH MEHMED EFENDİ, Şânizâde

(bk. ŞÂNİZÂDE
MEHMED ATÂULLAH EFENDİ).

ATÂULLAH MEHMED EFENDİ, Topal

(1760-1811)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Babasına nisbetle Şerifzâde, büyük dedesine nisbetle Ebû İshakzâde, aksaklığı sebebiyle de Topal lakaplarıyla tanınan Atâullah Efendi, Şeyhülislâm Şerif Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Babasının ve çevresindeki hocaların yanında başladığı ilk tahsilini daha sonra Tokadî Mustafa Efendi'den tamamlayarak genç yaşta müderris oldu. Kısa zamanda yükselerek 1782'de Galata, 1792'de Mekke kadılığına tayin edildi. İki yıl sonra kendisine İstanbul kadılığı ile birlikte nakîbüleşraf*lık da verildi. 1801'de önce Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı, 1804'te ise Rumeli kazaskeri oldu. Siyasî olayların son derece yoğun olduğu bu sırada, köklü bir aileye mensup oluşu, iyi bir tahsil görmüş olması, muhafazakâr bir tavır takınması ve maddî konulardaki dürüstlüğü sebebiyle padişah III. Selim tarafından 14 Kasım 1806'da şeyhülislâmlığa getirildi. Bu dönemde meydana gelen birçok siyasî olayın bizzat içinde bulundu. III. Selim'in tahttan indirilmesi ve IV. Mustafa'nın onun yerine tahta çıkması olaylarında Köse Müsâ Paşa ile birlikte askerlerin ileri gelenleriyle bazı müzakereler yaptı ve onların istekleri doğrultusunda hareket etti. Bu durum daha sonra çok

tenkit edilmesine sebep oldu. Bu arada Kabakçı Mustafa saflarına katılan müderris Seyyidâ Efendi gibi bazı muhaliflerinin onu III. Selim taraftarı göstermeleri üzerine 13 Temmuz 1807'de azledildi. Yerine Ömer Hulûsi Efendi tayin edildiyse de ayaklanan zorbaların isyan tehdidi üzerine yanlışlık yapıldığı anlaşıldı ve bir gün sonra makamına iade edildi.

Atâullah Efendi bu ikinci şeyhülislâmlığında devletin en nüfuzlu şahsiyeti haline geldi; hatta üst seviyede yapılan bazı tayin ve azillerde etkili oldu. Bu sırada ordusuyla Rusçuk'tan İstanbul'a doğru yola çıkan Alemdar Mustafa Paşa, âsilerin ve şeyhülislâmın davranışlarının bîzar olan IV. Mustafa'ya, Kabakçı'yı ortadan kaldırıp Atâullah Efendi'yi de makamından uzaklaştıracağı yolunda teminat verdi. İstanbul'a girdikten sonra önce Kabakçı'yı ortadan kaldıran Alemdar, 21 Temmuz 1807'de de Atâullah Efendi'yi azlederek yerine Arapzâde Mehmed Ârif Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirdi; III. Selim'in tahttan indirilmesinde rol oynayan ulemâyı da sürgüne gönderdi. Atâullah Efendi bir süre Bebek'teki yalisında oturduktan sonra 31 Temmuz 1808'de Bulgaristan'ın Kuzanlık kasabasına sürüldü. 1810'da arpalığı olan Güzelhisar'a (Aydın) nakledildi ve 14 Ekim 1811'de orada vefat etti. Mezarı Câmi-i Atîk civarındadır.

İyi yetişmiş bir âlim ve devlet adamı olan Atâullah Efendi, oldukça yoğun siyasî faaliyetleri yanında ilmî ve edebî çalışmalar da yapmıştır. Çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan ve daha çok *Fetâvâ-yı Atâullah* adıyla anılan bir fetva mecmuası (bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 920, 1095, 1096; Fâtiş, nr. 2386) ile küçük hacimli bir divanı (İÜ Ktp., TY, nr. 1659, 2902, 3590) vardır. Ayrıca *Münşedât*'i, Kazasker Alizâde Efendi'nin Vehhâbî akaidine reddiye olarak kaleme aldığı risâleye şerhi, Ali el-Kârî'nin *Menâsik*'ine ihtisarı, Beyzâvî tefsirine yazdığı tamamlanmamış muhtasar bir Türkçe haşiyesi olduğu, *Behcetü'l-fetâvâ*, *Fetâvâ-yı Feyziyye* ve *Netîcetü'l-fetâvâ*'-yı tertip ve ihtisara başlayarak "kitâbü'l-icâre"ye kadar getirdiği kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânizâde, *Tarih*, II, 66-69; *Devhatü'l-meşâ'ih*, s. 120; *Cevdet, Tarih*, VIII, 70, 299; IX, 244-245; *Sicill-i Osmânî*, III, 479; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 571-572; *Osmanlı Müellifleri*, I, 377; *Danışment, Kronoloji*, IV, 85-87; *Karal, Osmanlı Tarihi*, V, 81-84.

MEHMET İPŞİRLİ

Atâullah Mehmed Efendi'nin bir fetvası
(*İlmiyye Salnâmesi*, s. 572)

